

ISTORIE MODERNĂ

COMUNA GÎRBOU (Jud. SĂLAJ) ÎNTRE ANII 1876—1900. REPERCUSIUNI SOCIALE ALE DEZVOLTĂRII CAPITALISTE ÎN CONDIȚIILE DOMINAȚIEI MARI PROPRIETĂȚI MOȘIEREȘTI*

În ultimul sfert al secolului trecut dezvoltarea accelerată a capitalismului în Transilvania își pune amprenta și asupra evoluției comunei Gîrbou și a localităților ce gravitau în jurul ei. Așezarea crește în importanță, se modernizează, iau naștere întreprinderi industriale și instituții financiare.

O influență binefăcătoare a exercitat asupra comunei transformarea ei în centru juridic și administrativ în anul 1878, când devine sediu al plasei Gîrbou, în cadrul noului comitat Solnoc — Dăbîca, format în anul 1876, din fostele comitate Dobica, Solnocul Interior și o parte din ținutul Chioar. Aici își stabilește sediul judecătoria de ocol, notariatul cercual și jandarmeria. Totodată în Gîrbou se înființează un oficiu poștal cu post de telegrafie. Localitățile Solomon, Cernuc, Popteleac, Bezded, Călacea depind din punct de vedere administrativ de Gîrbou, făcînd parte din aceeași plasă.

În ultimele decenii ale secolului trecut continuă procesul de modernizare a relațiilor sociale, prin desființarea treptată a formelor feudale ce se mai mențineau în agricultură. După 1885 s-a trecut la desființarea drepturilor regaliene pe care moșierii și localnicii le dețineau în sate, în primul rînd dreptul la crîsmărit. Cu această ocazie s-au purtat noi procese între comune și foștii stăpîni feudali care cereau sume de răscumpărare exagerate pentru partea care le revenea din drepturile regaliene. De exemplu, familia Jósika a pretins suma de 53.000 florini pentru partea care îi revenea din drepturile regaliene ale comunei Gîrbou. Numai după procese în trei instanțe, desfășurate între anii 1889—1891, a fost redusă această sumă la 24.900 florini 60 kr.¹ În schimb, cu reprezentanții comunei Solomon s-a ajuns la înțelegere deja în a doua instanță pentru acceptarea sumei de 3.130 florini în contul renunțării la drepturile regaliene. În co-

* Studiile precedente referitoare la evoluția comunei Gîrbou au apărut sub titlul „Dezvoltarea social-economică a comunei Gîrbou între anii 1820—1848” în *AlIA*, 19, 1976, p. 331—340; „Dezvoltarea comunei Gîrbou între anii 1848—1875. Desființarea iobăgiei și urmările ei”, în *ActaMP*, 2, 1978, p. 199—212.

¹ Arh. Stat. Cluj-Napoca, *Fond familia Jósika. Domeniul Gîrbou*, pachet II, Ds. 3, Răscumpărarea drepturilor regaliene.

muna Cernuc tuturor celor îndreptățiți la despăgubiri regaliene li s-a atribuit în cea de a treia instanță suma de 12.924 fl. 60 kr, din care familiei Jósika i-au revenit 2.261 fl. 81 kr. Prin ștergerea drepturilor regaliene s-a făcut încă un pas înainte spre desființarea relațiilor feudale în viața satelor. Crismăritul și morăritul, care dețineau un loc important în economia rurală, au devenit libere. Drep-tul de tîrg a rămas însă în continuare un prerogativ al familiei Jósika.

Pe planul relațiilor sociale se mențineau în continuare relațiile de dependență ale curialistilor și taxalistilor față de moșieri. În 1879 numai în Gîrbou erau 14 curialisti și taxalisti care datorau pentru lotul pe care-l aveau în folosință între 21 și 63 zile de muncă anual sau o sumă de bani corespunzătoare între 4 fl 20 kr și 12 fl 60 kr². Curtea moșierească avea loturi curiale și în Briglez și Cernuc. Unii curialisti preferau înlocuirea zilelor de muncă datorate printr-o sumă corespunzătoare. De exemplu, în 1877 Ilieș Gavrilă din Cernuc cerea moșierului posibilitatea de a înlocui cele 52 de zile de muncă datorate cu suma de 6 fl pe an. În 1896 s-a adoptat o lege care reglementa mai precis procedura de eliberare și a acestor categorii de țărani dependenți, dar numai după anul 1900 se va trece la aplicarea ei în comuna Gîrbou.

În schimb, guvernul maghiar a adoptat noi măsuri pentru ajutorarea moșierilor, care după pierderea prerogativelor feudale nu au fost în stare să se adapteze cerințelor unei economii moderne. În acest scop a fost votată în 1895 o lege care prevedea acordarea de despăgubiri suplimentare moșierilor pentru dreptul de dijmă pierdut în deceniul al șaselea. Pretextul adoptării acestei legi a fost acela că în foarte multe locuri — după cum am văzut și în comuna Gîrbou — țărani au intrat în posesiunea unor loturi mai mari, decît cele care figurau în tabelele oficiale de despăgubire. În consecință, în cursul anului 1896, familia Jósika a încasat pentru fostele sesii iobăgești din Gîrbou o despăgubire suplimentară de 3.737 fl, pentru cele din Solomon 2.258 fl, pentru cele din Cernuc 1.107 fl, iar pentru cele din Călacea 355 fl³.

Au continuat să se mențină în comuna Gîrbou relațiile de dependență izvo-rîte din împrumuturile de bani contractate de locuitori față de curtea moșierească. În 1879 cei 10 coloniști șvabi și-au înnoit actul prin care se obligau să îndeplinească 75 zile de muncă anual pentru cei 170 de florini datorați lui Jósika Sámuel. În 1894 cei 8 datornici care au mai rămas au cerut, după 20 de ani de muncă depusă în contul datoriei, ștergerea obligației în muncă ce le revenea, motivînd că muncile la care erau obligați pentru serviciile comunale sînt prea grele și nu mai pot face față la atîtea îndatoriri. Curtea a acceptat însă doar reducerea zilelor de muncă datorate în total la 26 de zile pe an, revenind cite 2—4 zile de fiecare datornic⁴.

În ultimele decenii ale secolului, familia Jósika s-a străduit să-și consolideze în continuare proprietățile, atît din punct de vedere juridic, prin demersuri privind extinderea regimului fideicomisial asupra tuturor averilor ei, cît și prin noi achiziții de bunuri imobiliare. În anul 1886 Jósika Lajos a întocmit un nou act de instituire a fideicomisiei familiale asupra proprietăților din comitatele Sol-noc — Dobica, Sălaj, Hunedoara și Zemplén, care în anul următor a fost supus spre aprobare împăratului. Baronul Jósika Lajos era o persoană influentă la curtea imperială, deținînd rangul de consilier secret al împăratului. Ca urmare, în iulie 1887 împăratul a aprobat instituirea statutului juridic fideicomisial asupra averii familiei Jósika⁵. Valoarea în bani a proprietăților fideicomisiale a fam- iliei Jósika se ridica în 1897 la 400.077 fl, din care proprietatea din Gîrbou re- prezenta 80.327 fl, iar cea din Cernuc 734 fl. Instituirea regimului fideicomisial consolida în mare măsură averea familiei Jósika, căci o ferea atît de procesul de fărîmîtare prin moștenire cît și de eventualitatea înstrăinării ei prin vînzare, dacă

² Idem, Pachet VIII, Ds. 1.

³ Idem, Pachet II, Ds. 4, Răscumpărarea dreptului la dijmă.

⁴ Idem, Pachet VIII, Datoriile coloniștilor șvabi.

⁵ Idem, Pachet I, Ds. 5, Acte familiale.

proasta administrare a bunurilor ducea la o situație materială precară a beneficiarilor averii. Nici o parcelă nu putea fi vîndută fără aprobarea instanțelor judeciare și a forurilor tutelare fideicomisiale, care controlau și, la nevoie, îndrumau gestiunea moșilor.

Averea familiei Jósika a continuat să se extindă în această perioadă atît prin moșteniri cît și prin noi achiziții de pămînturi. În anul 1884, prin moartea contesei Adela Bethlen, soția lui Ludovic Jósika, au intrat în patrimoniul familiei însemnate proprietăți din satul Solomon însumînd 355 iugăre, în cea mai mare parte împădurite. În anul 1891 a decedat și L. Jósika, iar administrarea întregii averi familiale a intrat, conform regimului fideicomisial, în mîna celui mai mare fiu al său, baronul Jósika Sámuel, o personalitate deosebit de energetică. În 1893 tutore al averii fideicomisiale a fost numit Jósika Gábor, unul din frații lui Lajos.

Principala cale de rotunjire a averii au constituit-o achizițiile imobiliare și schimburile de proprietăți. Familia Jósika s-a folosit de toate ocaziile pentru a mări suprafața de pămînt pe care o deținea în zona Gîrbou. În 1879 au fost definitivate contractele de cumpărare și schimb de proprietate a pămînturilor aflate în hotarul Poiana Benii. În acest fel Ludovic Jósika a primit în schimbul unor loturi cedate unui grup de locuitori din Solomon suma de 4.400 fl și o suprafață de 37 iugăre 1.356 stinjeni² de pămînt de bună calitate⁶. În acest scop au fost încheiate 30 de contracte de vînzare-cumpărare și 26 de contracte de schimb de proprietate.

Achizițiile de proprietate efectuate de Jósika Sámuel pe numele său, sau al soției sale, Irén, au fost foarte numeroase în acești ani. În 1884 el a cumpărat pentru suma de 3.000 fl de la Ioan Gherman, preotul din Popteleac, proprietățile de cea 30 de iugăre grădină, finăș și arător pe care acesta le-a obținut cu numai 2 ani mai înainte doar pentru suma de 1.800 fl de la proprietarul Simó Lajos. Aceste pămînturi se aflau tot în hotarul comunei Gîrbou și se vede că baronul a ținut neapărat să le ia în posesiune de vreme ce a oferit o sumă cu 1.200 fl mai mare decît cea cu care fusese cumpărată. În 1889 Irina Jósika a preluat pentru suma de 1.200 fl o suprafață de peste 23 iugăre de pădure și pășune în hotarul „Dealul Morii” și „Luncă”.

Pe lîngă aceasta, familia baronală cumpăra și de la țărani loturi mai mici. În 1883 achiziționează pentru suma de 162 fl un loc arător de 3 iugăre 370 stinjeni² în Valea Popteleacului, în 1886 o suprafață împădurită de 1 iugăr 220 stj.² în „Dealul Morii”, iar în 1893 mai multe suprafețe, fiecare mai mică de 1 iugăr, în intravilan, precum și în locurile „Dosu Popii”, „Măcleașu Cernucului”. În acest fel, în anul 1893 Jósika Sámuel ajunge să dețină în hotarul comunei Gîrbou o suprafață totală de 4.033 iugăre, din care 446 iug. arător, 54 iug. grădini, 223 iug. finășe, 227 iug. pășune și 3.054 iug. pădure, restul reprezentînd terenuri inutilizabile. Astfel, Samuil Jósika deținea 4.033 iugăre din totalul de 6.349 iugăre cît reprezenta suprafața totală a comunei Gîrbou, adică 63%, din această suprafață.

În afară de familia Jósika mai erau și alți mari proprietari în Gîrbou, ale căror pămînturi depășeau 100 iugăre. Astfel, Dindăr József avea 465 de iugăre, din care 450 iug. pădure; Kórnives János poseda 149 iugăre, din care 75 iug. arător, 39 iug. finăș și 28 iug. pădure; Sándor János, cu 131 iug., din care 77 iug. arător, 10 iug. finăș, 10 iug. pășune, 28 iug. pădure, 1 iug. vie⁸. Suprafața totală a marii proprietăți moșierești în Gîrbou reprezenta 4.778 iugăre, adică 75,2%, din întreaga suprafață agro-silvică a satului.

În acest fel, întreaga viață agrară a comunei Gîrbou era dominată de marea proprietate moșierească. Moșierii dețineau 3.560 iug., adică aproape întreaga suprafață împădurită de 3.725 iug. a satului, pădurile reprezentînd aproximativ jumătate din întregul hotar al așezării. În privința folosirii pădurilor, țăranii con-

⁶ Idem, Pachet IX, fasc. nr. 139/891 și 147/910.

⁷ K. Baross, *Magyarország földbirtokosai*, Budapest, 1893, p. 673—674.

⁸ *Ibidem*.

tinuau deci să rămână la discreția marilor proprietari. În afară de păduri, satul Gîrbou mai dispunea de 1.471 iug. pămînt arabil, 113 iug. grădini, 493 iug. fînațe, 4 iug. vii, 409 iug. pășuni, 2 iug. pîrlig și 130 iug. teren nefertil⁹. Baronul Jósika Sámuel deținea el singur 30% din pămîntul arabil, 49% din grădinile, 45% din fînațele și 55% din pășunile satului. Toți marii proprietari deținea însă 615 iug., adică 41,8% din pămîntul arabil, 59 iug., adică 51% din grădinile, 272 iug. (55%) din fînațele și 240 iug. (58%) din pășunile din Gîrbou. Dominația marii proprietăți în toate categoriile de pămînturi folosibile din Gîrbou era deci evidentă.

În satele din jurul Gîrboului ponderea marii proprietăți era cu mult mai redusă. În Bezded proprietarii Molnár Gyula (322 iug) și Torma Imre (346 iug.) deținea laolaltă 668 de iugăre, adică 25% din cele 2.670 iugăre de care dispunea satul; în Cernuc, Pataki Dániel avea 284 iug. iar Jósika Sámuel 65 iug., în total 349 iug., adică 17% din suprafața totală de 1.935 iug. a satului; în Călacea proprietarii Szentmárai Lajosné (197 iug), Fodor László (293 iug), Hosszú Gábor (126 iug) și moștenitorii lui Tite Lupet (102 iug) deținea laolaltă 718 iugăre, adică 23% din întregul hotar (2958 iug). În Popteleac exista un singur mare proprietar, Holczér Ignác, a cărui proprietate de 170 iug reprezenta ceva mai mult de 10% din total (1.690 iug). În Solomon nu figurează în anul 1895 nici un mare proprietar, dar știm că la 1882 Jósika Lajos și soția lui deținea 355 iug, adică 20% din cele 1.762 iugăre ale satului, cuprinzînd întreaga suprafață împădurită din hotarul comunei și puțin arătur și fînăț.

Rezultă de aici o mare deosebire între structura proprietății funciare în satul Gîrbou și cea din localitățile înconjurătoare: în Gîrbou domina marea proprietate moșierească, pe cînd în așezările învecinate domina proprietatea țărănească mică și mijlocie. Această deosebire a avut importante repercusiuni asupra întregii vieți sociale din Gîrbou. În această localitate existau la 1893 un număr de 195 de gospodării agricole, din care 191 erau de dimensiuni mici și mijlocii, dispunînd de o suprafață totală de 1.571 iugăre. Unei gospodării îi revenea deci o întindere medie de cca 8 iugăre. Spre deosebire de aceasta, la Bezded în 1895 existau 193 gospodării nemoșierești, care dispuneau de 1.989 iugăre, deci peste 10 iugăre în medie, la Cernuc 109 gospodării deținea 1.586 iugăre, adică 14,5 iugăre în medie. La Călacea 199 gospodării aveau 2.240 iugăre (11,2 iug. de gospodărie); la Popteleac 158 gospodării țărănești se întindeau pe 1.520 iugăre (cca 9 iugăre în medie). Reiese deci, că din cauza ponderii foarte mari a proprietății moșierești, gospodăriile țărănești din Gîrbou dispuneau de cea mai mică suprafață medie din întreaga zonă, deși hotarul satului era cel mai întins dintre toate.

Gîrboul avea suficient pămînt arabil precum și pășuni și fînațe întinse. Existau deci condiții prielnice pentru dezvoltarea agriculturii și creșterii animalelor. Terenul fiind deluros, a luat proporții și pomicultura. La sfîrșitul secolului trecut se cultivau aici în special porumbul, secara și ovăzul¹⁰. În anul 1895 s-au înregistrat în Gîrbou 532 bovine, 75 cai, 874 porci, 789 oi și 4 capre. O mare parte din aceste animale erau folosite ca forță de tracțiune la atelajele pentru cultivarea pămîntului. În 1895 în Gîrbou existau 4 atelaje cu un cal, 3 atelaje cu 2 cai, 18 atelaje cu 2 boi, 9 atelaje cu 4 boi și 8 atelaje care foloseau bivoli. Tot atunci 42 de atelaje foloseau ca animale de tracțiune vacile¹¹. Folosirea vacilor ca principală forță de tracțiune pentru muncile agricole se remarcă de altfel la toate satele din zonă.

Cultivarea pomilor roditori reprezenta o ocupație de seamă a locuitorilor din Gîrbou. În 1895 au fost conșcriși 5.896 pomi, cel mai mare număr dintre toate localitățile din jur. Dintre aceștia 2.790 erau pruni, 1800 meri, 649 nuci, 408 peri, 211 piersici, 12 cireși, 8 vișini și 4 caiși¹².

⁹ *Statistica agricolă a Ungariei. Partea I. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam, XV, Budapest, 1897, p. 686.*

¹⁰ J. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája*, II, Dej, 1900—1905, p. 358.

¹¹ *Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam, XV, p. 687.*

¹² *Ibidem.*

Celelalte localități aveau condiții mai puțin prielnice din punct de vedere economic. În 1895 Bezdedul avea 1683 iug. pământ arabil, Călăcea 1.665 iug, Cernucul 1.314 iug., Solomonul 1.113 iug. și Popteleacul 942 iug. Fertilitatea solului era „destul de bună” la Popteleac și Călăcea, deși pământul era argilos¹³. În aceste sate se cultiva în special porumbul, grîul de toamnă, secara și ovăzul. În Solomon, pământul era argilos, nisipos și pietros, de fertilitate mediocră. Aici se cultiva porumb, grîu, ovăz, cartofi, secară, fasole¹⁴.

Pentru creșterea animalelor condiții optime aveau în special satele Bezded (190 iug. pășune, 382 iug. fînățe), Cernuc (185 iug. pășune, 245 iug. fînățe) și Călăcea (112 iug. pășune, 568 iug. fînățe). Celelalte localități dispuneau de mai puțin de cîte 100 iugăre pășune fiecare. Corespunzător cu aceasta, satele sus amintite dețineau și cel mai mare șeptel de animale. Satul Călăcea se afla pe primul loc la numărul de oi și capre, iar la numărul de vite cornute pe locul doi (după Girbou). În Cernuc creșterea vitelor cornute și a porcilor se afla la loc de frunte în ocupațiile locuitorilor. În Bezded se țineau în număr mare în special vite, oi și capre. Și în aceste sate vacile, pe lângă rolul de furnizoare de lapte și carne, îl aveau și pe acela de forță de tracțiune.

Pe povișurile deluroase ale ținutului au fost plantate livezi întinse. În Bezded au fost înregistrați, la 1895, 4.251 pomi, din care 2.841 pruni și 606 meri. La Cernuc 5.251 pomi, din care 3.939 pruni și 787 meri¹⁵. În toate satele prunii dețineau ponderea cea mai mare.

În ultimul pătrar al secolului trecut se remarcă în viața economică a localității Girbou importante schimbări din punct de vedere cantitativ și în special din punct de vedere calitativ. Capitalismul pătrunde în ritm accelerat în viața așezării, iau naștere noi întreprinderi industriale și meșteșugărești, se formează instituții financiare moderne, cu caracter bancar. Toate acestea se grefau însă pe menținerea marii proprietăți moșierești și persistența parțială a unor relații sociale cu caracter semifeudal în viața agrară a societății. Forma specifică de adaptare a proprietății moșierești la condițiile pulsului economic capitalist, care pretindea gospodăriilor agricole competență, orientare rapidă și mobilitate în prospectarea pieței de vânzare, capitaluri disponibile, prezență permanentă și supravegherea personală a lucrărilor agricole — calități pe care marii moșieri cu mentalitate învechită în prea puține cazuri le dețineau — o constituia marea arendașie. Arendarea moșilor asigura proprietarului un venit fix anual și îl scutea de frământările și oboseala legate de gestiunea moșiei, îl ferea de riscurile provenite din instabilitatea climaterică și fluctuațiile pieței.

În schimb, marea arendaș prelua administrarea moșiei pe cont propriu și căuta să-și sporească veniturile pe toate căile peste suma pe care o datora în arenda moșierului.

În istoria comunei Girbou rolul de mare arendaș l-a jucat familia de negustori Tűzes, de origine armeană. Conform actului de arendare din anul 1878, Tűzes Tódor prelua în arenda de la Jósika Sámuel toate pământurile arabile, fînățele, viile și intravilanele pe care acesta le poseda în hotarele satelor Girbou, Cernuc și Cliț, împreună cu tot inventarul agricol (fundus instructus) și cu toate construcțiile gospodărești, exceptînd locuința și curtea baronială, o parte din grădina apartinînd curții moșierești și cele două ciutării, unde se creșteau cerbi lo-pătari. Fabrica de spirt și crescătoria de vite ce îi era anexată, precum și dreptul de circummărit din localitățile Girbou, Cernuc, Solomon, Cliț, Chendrea, Bălan și Muncel intrau de asemenea în folosința arendașului. Pășunatul în pădurile moșierești și recolta de ghindă făceau și ele obiectul arendării. Tot astfel și zilele de muncă ce trebuiau prestate de către curialiștii și de către coloniștii șvabi erau puse la dispoziția arendașului. Contractul de arendare s-a încheiat pe o durată de 6 ani, între 1878—1884. În schimbul folosirii bunurilor Tűzes Tódor era obligat

¹³ J. Kádár, *op. cit.*, IV, p. 197; V, p. 410.

¹⁴ J. Kádár, *op. cit.*, vol. VI, p. 60.

¹⁵ *Magyar Statisztikai Közlemények*, XV, p. 687.

să garanteze plata unei sume anuale de 6.000 florini, în orice condiții, inclusiv calamități naturale; urma să plătească toate impozitele către stat, comună și comitat, impuse după bunurile folosite; era dator să se îngrijească de întreținerea și repararea utilajelor și clădirilor închiriate; trebuia să preia în serviciul sau întregul personal administrativ angajat de proprietar. Nu avea însă dreptul să subarendeze bunurile luate în folosință¹⁶.

În momentul expirării, în anul 1884, acest contract a fost prelungit în toate prevederile sale până în anul 1891, cu mențiunea că noul arendaș, Tüzes Jenő, era obligat să preia în chirie toate bunurile agrare pe care familia Jósika urma să le cumpere, adăugînd, bineînțeles, cvantumul corespunzător la suma de arendă. În 1891 contractul este din nou prelungit pînă în 1897, dar suma de arendă scade la 3.900 florini anual. Contractul următor, valabil între anii 1897—1903 ridică arenda la 4.000 florini și introduce pentru arendașii Tüzes Jenő și Tüzes Karácson obligația de a aproviziona crescătoria de cerbi lopătari cu fin și paie.

Trecerea la marea arendașie nu a produs mutații în economia agrară a comunei Gîrbou. Nu s-au introdus metode agrotehnice mai avansate, structura culturilor a rămas aceeași. De altfel, însăși contractele de arendașie obligau pe arendaș să mențină repartitia anterioară a suprafețelor cultivate și interziceau construirea de clădiri și instalații fără aprobarea proprietarului. Prin preluarea obligațiilor în muncă ale curialștilor și coloniștilor șvabi sistemul arendașesc a consolidat și a agravat relațiile de nuanță semifeudală: pe lângă faptul că de acum acești locuitori din Gîrbou s-au pomenit sub o dublă tutelă (căci autoritatea supremă asupra lor continua să o mențină curtea baronială), în numeroase cazuri obligațiile lor în bani sau în muncă au fost mărite în mod abuziv de către arendaș, pentru a-și rotunji astfel veniturile.

Un alt simptom al pătrunderii capitalismului în viața economică a localității l-a constituit formarea *Casei de Păstrare din Gîrbou* (*Csákgörbői Takarékpénztár Részvénytársaság*) în anul 1893. Concepută ca o societate pe acțiuni, capitalul social inițial al Casei de Păstrare a fost de 25.000 florini, împărțit în 500 acțiuni de cîte 50 florini¹⁷. În 1895 devalor total al băncii a fost de 85.069 florini, iar suma depunerilor de 32.404 florini. Profitul net obținut a fost de 4.163 fl. În 1896 cursul acțiunilor era de 60 fl. Președintele consiliului de administrație a Casei de Păstrare era Jósika Sámuel, care deținea și el acțiuni. Președintele comitetului de direcție a fost Válya Ferenc. În 1893 Jósika Sámuel a încasat pentru acțiunile deținute un dividend de 26 fl, iar în 1894 de 80 fl.

La sfîrșitul secolului trecut se trece și în Gîrbou la valorificarea capitalistă a resurselor naturale locale pe care le ofereau spre exploatare vechile păduri de stejar. Ele au oferit temelii pentru o nouă încercare de transformare a comunei în centru industrial și un nou val de admirație de populație industrială. În deceniul al nouălea a fost înființată aici și o fabrică de doage în care erau ocupați un număr considerabil de muncitori și care folosea materia primă oferită de pădurile din împrejurimi. Avem puține date despre această întreprindere, dar statistica populației din anul 1890 explică sporirea sensibilă a numărului de locuitori a localității Gîrbou prin aducerea unor muncitori la această întreprindere. Statistica demografică pe anul 1900 indică un număr de 161 de angajați în industria prelucrătoare a lemnului din Gîrbou¹⁸. Ca număr de muncitori această întreprindere era a doua ca mărime din întreg comitatul Solnoc-Dăbica, după minele metalice de la Băiuț.

Muncitorii aduși pentru acționarea acestei întreprinderi trebuia să fi fost de origine croată de vreme ce în recensămîntul din anul 1900 apare un număr de 159 persoane de limbă maternă croată, în Gîrbou. Asemenea comunitate nu a

¹⁶ Arh. Stat. Cluj-Napoca, *Fond. cit.*, pachet VIII, Contracte de arendare, 1870—1918.

¹⁷ J. Kádár, *op. cit.*, I, p. 41.

¹⁸ Recensămîntul populației Ungariei din anul 1900. Partea a doua. *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat.*, II, Budapest, 1904, p. 877.

existat mai înainte aici. Statistica întreprinderilor pe anul 1910 nu mai amintește de această fabrică. Funcționarea ei de scurtă durată a lăsat însă urme adinci în fizionomia comunei Gîrbou: a dus la sporirea sensibilă a numărului de populație în curs de mai puțin de două decenii și a modificat structura ei socială, ridicînd în mod substanțial ponderea populației cu caracter industrial.

În ultimii ani ai secolului trecut s-a trecut la exploatarea sistematică, pe scară industrială, a materialului lemnos de bună calitate din pădurile ce înconjurau Gîrboul. Exploatarea trebuia începută în special din considerente financiare: după trecerea pădurilor sub regimul juridic fideicomisial, care pretindea o îngrijire corespunzătoare a pădurilor, cheltuielile depășeau încasările efectuate. Ca urmare, în anul 1894 s-a cerut aprobarea ministerială pentru începerea tăierilor sistematice. Expertizele specialiștilor forestieri au constatat buna calitate a lemnului exploatabil de la Gîrbou. Stejarii și cerii erau de dimensiuni impresionante; unii considerau că fagi de aici erau cei mai frumoși din întreaga Transilvanie. Primul plan de tăiere a fost fixat pentru anii 1895—1914, stabilindu-se trei sectoare de exploatare. Centrul de administrare a întreprinderii forestiere urma să fie Gîrboul. În anul 1896 reprezentantul firmei comerciale de lemne Lamarche Albert din Budapesta s-a înțeles cu Jósika Sámuel pentru vânzarea a 20.997 stejari cu prețul de 94.000 florini austrieci. Contractul în acest sens a fost încheiat în anul 1898¹⁹. Tăierea și transportarea acestor stejari urma să se efectueze între anii 1898—1901.

Operațiile forestiere necesitau însă, mai ales la nivelul tehnic de atunci, un mare volum de forță de muncă, un mare număr de brațe de lucru. Începerea și continuarea muncilor însemna în mod implicit angajarea unei părți a localnicilor la tăierea și transportarea lemnului, adică participarea, cel puțin sezonieră, la munci cu caracter neagricol. Exploatarea forestiere urmau să ducă deci la noi schimbări în viața locuitorilor din Gîrbou și împrejurimi, rupîndu-i, cel puțin în mod parțial, de la preocupările pur agrare.

Forță de muncă exista din belșug, căci în ultimele decenii ale secolului trecut se petrecea un fenomen de creștere, mai mult sau mai puțin constantă, a populației, după cum au constatat-o recensămîntele epocii:²⁰

Comuna	1880	1890	1900
	numărul de locuitori		
Bezded	737	857	887
Călacea	777	888	867
Cernuc	503	568	530
Gîrbou	891	1052	1294
Popteleac	592	690	706
Solomon	566	600	653

Dacă în comparație cu anul 1869 toate comunele înregistrează o scădere a populației în 1880, cu excepția Gîrboului și Bezdedului, ulterior tendința de creștere demografică se consolidează. Descreșterea populației între 1869—1880 a fost de altfel un fenomen general în întregul comitat și în întreaga Transilvanie, ce s-a datorat epidemiei de holeră din anii 1871—1872. Cifrele recensămîntului din anul 1900 furnizează date cuprinzătoare cu privire la rezultatele evoluției demo-

¹⁹ Arh. Stat. Cluj-Napoca, *Fond. cit.*, Pachet VIII, fasc. 4.

²⁰ Recensămîntul populației Ungariei din anul 1910. *Magyar Statisztikai Közlemények*, XLII, p. 867.

grafice și sociale din deceniile precedente. Repartiția populației după limba maternă, conform recensământului din 1900 era următoarea²¹:

Comuna	Limba maternă				
	română	maghiară	germană	croată	alte
Bezded	866	4	6	—	12
Călăcea	852	12	3	—	—
Cernuc	501	18	11	—	—
Gîrbou	839	188	78	159	35
Popteleac	686	20	—	—	—
Solomon	647	3	6	—	—

Populația era deci covârșitor românească în toate așezările zonei. Grupuri mai mari de populație maghiară, germană și croată trăiau la Gîrbou. Tot acolo existau câteva zeci de țigani. În sfârșit, statistica religioasă denotă existența a 40 de israeliți în Gîrbou. Mici grupuri de evrei existau de altfel în toate aceste comune. Apariția unei populații croate la Gîrbou în această epocă este legată de funcționarea fabricii de butoaie și de începutul exploatărilor forestiere.

Structura socială a populației din Gîrbou, în deosebi structura populației active, reflectă schimbările petrecute în viața și ocupațiile locuitorilor din această așezare la finele secolului trecut. Din întreaga populație de 1299 locuitori în 1900, populației active îi aparțineau 658 persoane, restul de 641 formînd populația întreținută. Din totalul populației active 326 de persoane lucrau în agricultură și alte sectoare ale activității primare, 200 persoane depuneau o activitate cu caracter industrial, 7 se ocupau de comerț și credit, 5 lucrau în comunicații, 42 erau angajați publici și liberi profesioniști, 5 erau militari, 19 zilieri, 42 slugi casnice, iar 12 aveau ocupații diverse, neprecizate²². Această repartitie a populației active reflectă o viață economică prosperă și diversificată în localitate. Ocupațiile agrare nu ocupau decît jumătate (49,36%) din populația activă (326 persoane din totalul de 658) ceea ce denotă un proces avansat de trecere a locuitorilor din Gîrbou la alte forme de activitate.

În localitățile înconjurătoare procesul de diversificare a ocupațiilor locuitorilor era cu mult mai puțin avansat. Acestea și-au păstrat caracterul aproape exclusiv agrar, după cum arată structura populației active. În toate aceste așezări agricultorii dețin majoritatea covârșitoare în rîndul populației active (peste 90%), iar meșteșugarii, comercianții, slujbașii de stat și liberi profesioniști reprezintă categorii foarte reduse, formate doar din cîteva persoane fiecare. În Bezded ponderea populației ocupate în agricultură reprezenta 92,79% din totalul populației active, în Cernuc 91,34%, în Călăcea 93,20%, în Popteleac 91,41%, iar în Solomon 93,70%. Ponderea tuturor celor care trăiau de pe urma agriculturii era astfel covârșitor: în Bezded 94,31%, în Cernuc 90,37%, în Călăcea 92,73%, în Popteleac 92,77%, în Solomon 91,92% din întreaga populație era întreținută din ocupații agrare.

În schimb, în Gîrbou doar 56,58% din populație era întreținută din agricultură și alte ramuri ale sectorului primar de activitate. Din populația activă totală de 658 persoane, 200, adică 30,39% aveau ocupații industriale. Împreună cu familiile lor ei reprezentau 262 de persoane care trăiau de pe urma industriei, avînd o pondere de 20,17% din populația totală a comunei. Numărul total al persoanelor ce lucrau în industrie, comerț, credit, comunicații, servicii publice și profesii libere erau de 254 în Gîrbou, adică 38,60% din populația activă.

²¹ Recensământul populației Ungariei din anul 1900. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, I, p. 439.

²² *Ibidem*, p. 874.

Împreună cu familiile lor, ei reprezentau 387 persoane, adică 29,78% din întreaga populație a comunei Gîrbou.

Analizînd situația socială a populației ocupate în agricultură se constată în Gîrbou un proces avansat de stratificare socială. Cauza acestui fenomen era în primul rînd persistența proprietății moșierești, prin relațiile de dependență învechite pe care le conserva în virtutea pozițiilor de forță din viața economică a comunei, cit și prin faptul că ponderea ei exagerată în pămîntul cultivabil făcea ca suprafața ce revenea în medie unei gospodării țărănești să devină din ce în ce mai mică prin înmulțirea populației. Din această cauză numărul gospodăriilor țărănești care puteau duce o existență complet independentă era redus în Gîrbou. În 1900 existau în rîndul populației active numai 49 de mici proprietari independenți din punct de vedere economic, în sensul că se puteau întreține din cultivarea parcelei pe care o aveau în folosință, cu toate că o parte din aceste suprafețe erau luate în arendă. În schimb, existau 42 de mici proprietari care trebuiau să accepte și munci de zilieri, 119 muncitori agricoli și 58 argați²³.

Această repartitie a forței de muncă active din agricultură denotă existența unui proletariat agrar relativ numeros în Gîrbou. Numărul muncitorilor agricoli, al argaților și al membrilor lor de familie, deci a persoanelor care trăiau exclusiv din salariul cîștigat în agricultură, fără a avea o gospodărie proprie, era de 403, adică 31,1% din totalul populației din Gîrbou. Dependența socială a muncitorilor agricoli era cu atît mai accentuată, cu cît numai 45 din ei locuiau în casă proprie. Se remarcă astfel și la Gîrbou formarea unui proletariat agrar numeros, cu cele două subdiviziuni sociale ale sale. — zilierii și argații — fenomen general de altfel în Transilvania a celor ani²⁴.

În alte comune, deși numărul gospodarilor independenți era de asemenea redus, nici proletarizarea n-a atins o fază prea înaintată. În Cernuc erau numai 10 gospodari independenți, iar 78 trebuiau să se angajeze și ca zilieri. Numărul muncitorilor agricoli era aici de 26, iar al argaților de 10. O situație destul de asemănătoare s-a conturat în Popteleac. În schimb, în alte sate (Călacea, Solomon) majoritatea țăranilor erau gospodari independenți și numărul salariaților agricoli era extrem de redus. În Solomon la 1900 existau 109 gospodari de sine stătători (nici unul ne avînd nevoie să recurgă la munci salarizate suplimentare), 3 muncitori agricoli și 6 argați. E drept însă că în această comună nu existau la acea dată proprietăți de peste 100 iugăre.

Structura populației avînd ocupații cu caracter industrial prezintă de asemenea numeroase aspecte semnificative. La 1900 numărul total al acestora era la Gîrbou de 200 persoane. Dintre aceștia 195 erau angajați în „industria propriu-zisă”²⁵, 4 se ocupau cu meșteșuguri casnice și artizanat, iar unul era meșteșugar ambulant. După locul ocupat în producție, ei erau împărțiți în: 16 patroni independenți, 2 funcționari, 7 muncitori calificați, 159 muncitori auxiliari, 6 ucenici și 5 servitori. La 1900 existau la Gîrbou 27 de întreprinderi în total, din care 15 nu foloseau angajați, 7 aveau un singur angajat pe lîngă patron, doi aveau cîte doi salariați, doi aveau între 3—5 salariați și una singură depășea cifra de 20 salariați²⁶. Aceasta din urmă era desigur fabrica de doage care ocupa 161 de persoane. Fabrica de spirt avea doar 4 angajați. Se practicau în Gîrbou și alte ocupații cu caracter industrial-comercial: sînt menționați 3 fierari, 1 mecanic, 2 croitori, 12 pantofari și cizmari, 1 morar, 1 măcelar, 2 zidari, 5 circiumari și ospătari, 3 lucrători în pielărie și îmbrăcăminte. Pe lîngă aceasta, 10 persoane practicau o meserie ca ocupație auxiliară²⁷.

În celelalte sate ocupațiile meșteșugărești se limitau la strictul necesar deservirii imediate a populației. În Bezded existau 6 întreprinderi meșteșugărești,

²³ *Ibidem*, p. 875.

²⁴ A. Egyed, in *AIIA*, 10, 1967, p. 202.

²⁵ *Magyar Statisztikai Közlemények*, II, p. 876.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

în Cernuc 3, în Călacea 5, în Popteleac 16 și în Solomon 2. Nici una din ele nu lucra cu mai mult de 2 angajați. Meșteșugarii erau de obicei fierari, morari, cizmari. Se remarcă însă în Bezded și Popteleac existența unei păтури numeroase care se ocupa de meșteșuguri în mod auxiliar. În Bezded numărul lor era la 1900 de 208 (din care 205 femei), iar în Popteleac de 205 (din care 191 femei). Faptul că ele erau practicate aproape exclusiv de femei denotă că era vorba de meșteșuguri casnice.

În general, în cadrul populației active, dominau bărbații din punct de vedere numeric în toate satele cercetate. În Gîrbou populația activă din agricultură era formată din 297 bărbați și 24 femei. În schimb, din totalul persoanelor întreținute 105 erau de sex masculin, iar 346 de sex feminin. În ocupațiile cu caracter industrial dominația numerică a bărbaților era și mai categorică: din 200 de persoane, numai 3 erau femei. Bărbații dominau numeric și în cadrul populației totale în Gîrbou, Bezded, Cernuc, Popteleac și Solomon. Doar în Călacea numărul femeilor depășea pe cel al bărbaților. În Gîrbou trăiau, la 1900, 746 bărbați și 558 femei. Discrepanța numerică accentuată dintre cele două sexe se datora în primul rând afluenței de populație industrială, formată în cea mai mare parte din bărbați necăsătoriți.

Modernizarea vieții economice și sociale în comuna Gîrbou a fost însoțită de progresul culturii și învățămîntului. La sfîrșitul secolului trecut se constată un proces de reconstrucție și modernizare a școlilor din satele zonei și o afluență sporită a copiilor de vîrstă școlară. În ultimii ani ai secolului trecut școala românească greco-catolică din Gîrbou este menționată ca avînd „o clădire în stare deplin satisfăcătoare și este atît de bine utilată încît ea reprezintă o raritate printre școlile confesionale”²⁸. După 1898 cînd Gîrbou devine centru de plasă și în localitate se stabilesc numeroși funcționari maghiari, a fost înființată și o școală de stat cu limba de predare maghiară (1880), într-o clădire pusă la dispoziție de Jósika Sámuel. Numărul elevilor varia anual între 40—64 copii, din care uneori mai mult de jumătate proveneau dintre români.

Frecvențarea acestei școli dădea posibilitatea însușirii unor deprinderi și cunoștințe meșteșugărești. Fetele învățau împletitul, croșetatul și confecționarea lenjeriei. Băieții învățau să împletească frînghii și scaune din pînură de porumb. materie primă care se găsea din abundență pe meleagurile Gîrboului. Această activitate decurgea atît de bine, încît ea s-a transformat într-o industrie auxiliară ce funcționa pe lîngă școală²⁹.

La Bezded în 1884 se construiește o clădire nouă pentru școala românească confesională. Noua clădire avea acoperiș de șindrilă și dimensiuni mult mai mari, dispunînd de o sală suficient de luminoasă, în comparație cu cea veche, neîncăpătoare și acoperită cu paie. Numărul elevilor a crescut în mare măsură, de la 20—25 băieți în deceniul al 7-lea, la 40—50 băieți și 20 de fete la sfîrșitul deceniului al 9-lea³⁰. Școala avea la dispoziție o livadă și o grădină, îngrijite de elevi.

În 1883 a fost reconstruită și modernizată și școala românească din Cernuc. În 1885 este îmbunătățit materialul didactic al școlii din Popteleac la intervenția protopopiatului, care determină inspectoratul școlar al comitatului să trimită abecedare noi și ustensile mai corespunzătoare. În aceeași perioadă s-a mutat în clădire nouă și școala primară confesională românească din Solomon. Ea era frecventată la 1896 de 30 băieți și 27 de fete.

Activitatea școlară din a doua jumătate a veacului trecut a dus la răspîndirea științei de carte în rîndul populației. În 1900 numărul știutorilor de carte (al celor care știau să scrie și să citească) era la Gîrbou de 400, la Bezded de 135, iar la Solomon de 116. În alte sate răspîndirea științei de carte era însă

²⁸ J. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye nevelés- és oktatás ügyének története 1000—1896*, Dej, 1896, p. 130—134.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 121.

mult mai slabă. La Cernuc cunoșteau scrisul și cititul în anul 1900 doar 91 de locuitori, la Popteleac 80, iar la Călăcea numai 40 de persoane³¹. Analfabetismul domina deci net în aceste sate și nu se poate vorbi decît de un început al activității de școlarizare sistematică.

Ultimele decenii ale secolului trecut au produs importante mutații în structura socială a comunei Gîrbou. Se remarcă în primul rînd formarea unei pături numeroase de personal salariat, atît în industrie, cît și în agricultură. Numărul salariaților din industrie era la 1900 de 179, iar al celor din agricultură de 177 persoane, deci în total de 356, ceea ce reprezenta 54,10% din totalul populației active. Această pătură s-a format atît prin venirea de muncitori străini, cît și prin proletarizarea micilor proprietari locali. Ea reprezenta o categorie socială mult mai instabilă decît țărănimea cu gospodării consolidate, fiind predispusă spre migrație atunci cînd se găseau condiții de lucru mai favorabile în alte părți, sau cînd pierdeau posibilitățile de muncă din localitatea în care domiciliau.

Paralel cu aceasta se constată un fenomen de suprapopulare și în rîndul țărănimii. După cum am văzut, suprafața medie a gospodăriilor țărănești era mai mică în Gîrbou decît în celelalte localități înconjurătoare. Țărănimea sărăcită depindea din punct de vedere economic de marea proprietate, la care era nevoită să apeleze pentru a arenda pămînt și pentru a se angaja ca zilieri în vederea completării surselor de cîștig.

Formarea unei numeroase pături salariate și a unei țărănii sărăcite precum și fenomenul de suprapopulare ce se constată la Gîrbou au creat astfel la sfîrșitul secolului XIX condițiile sociale interne din sînul comunității, favorabile pornirii fenomenului de migrație. Concomitent, apariția unor centre industriale în Transilvania la sfîrșitul secolului, deschiderea unor ateliere, fabrici și mine în zonele mai apropiate sau mai îndepărtate, care reclamau forță de muncă salariată, a creat și în exteriorul comunității posibilitatea de migrație. De altfel chiar în plasa Gîrbou a comitatului Solnoc-Dobîca s-au ivit ocazii de muncă prin deschiderea minelor de cărbune de la Surduc, Solona și Cristolțel și prin începerea exploatărilor forestiere în întreaga zonă împădurită. Erau căutați însă și muncitorii agricoli sezonieri.

Prin urmare, la răscrucea veacurilor XIX și XX, atît evoluția socială a comunei Gîrbou și a zonei geografice apropiate, cît și stadiul economic de dezvoltare a capitalismului în Transilvania au acționat în paralel spre pornirea procesului de migrație industrială. Lipsea doar elementul declanșator sub impulsul căruia surplusul de populație să pornească la căutarea surselor de existență în altă parte. Acesta s-a ivit prin închiderea fabricii de doage la începutul secolului XX, care ocupa un mare număr de brațe de muncă și care acum trebuiau să-și afle rostul pe alte meleaguri.

LUDOVIC BATHORY

³¹ Recensămîntul populației Ungariei din anul 1900, partea I. *Magyar Statisztikai Közlemények*, I, Budapeșt, 1902, p. 439.

**DIE GEMEINDE GÍRBOU (KREIS SÁLAJ) IN DEN JAHREN 1876—1900
SOZIALE FOLGEN DER KAPITALISTISCHEN ENTWICKLUNG UNTER DEN
GEGEBENHEITEN DER VORHERRSCHAFT DES GROSSGRUNDBESITZES**

(Zusammenfassung)

Im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts prägt der beschleunigte Fortschritt des Kapitalismus in Siebenbürgen auch die Entwicklung der Gemeinde Gírbou und der umliegenden Ortschaften. Die Bedeutung der Siedlung wächst, sie wird modernisiert, es werden Industrieunternehmen und Finanzinstitutionen gegründet. Infolgedessen wird ein beträchtlicher Teil der Bevölkerung, der früher ausschliesslich in der Landwirtschaft tätig gewesen ist, in der Industrie und dem Handwerk beschäftigt. Das Gewicht dieser Kategorie industriellen Charakters wächst auch durch die Ansiedlung von Arbeitern aus anderen Gegenden, die sich in den neugegründeten Unternehmen anstellen lassen. So bildete sich eine recht breite Schicht von Lohnarbeitern heraus.

Der Prozess der Modernisierung erfasste die Landwirtschaft nicht in dem gleichen Masse, da sich ein grosser Teil des Ackerbodens in den Händen der Grossgrundbesitzer befand, die die nötigen Summen zu diesem Zweck nicht investierten. Die eigentliche Verwaltung der Güter wurde von den grossen Pächtern übernommen, die sich auch nicht um die Verbesserung der landwirtschaftlichen Technik kümmerten. Da der Grossgrundbesitz so eine bedeutende Rolle spielte, verfügten die Bauernwirtschaften nicht über genügend Boden, um eine Familie zu erhalten. Viele Bauern mussten sich als landwirtschaftliche Arbeiter auf den grossen Gütern anstellen lassen, um ihre Einkünfte aufzurunden. So bildete sich auch eine zahlenmässig starke Schicht von Landarbeitern, die zusammen mit den Industriearbeitern einen bedeutenden Teil der aktiven Bevölkerung von Gírbou bildeten. Die Lohnarbeiter waren dem Gemeindeleben wenigen verbunden und hatten die Tendenz, die Siedlung zu verlassen um anderswo bessere Lebensbedingungen zu finden.